ISSN 977-130542400-6

Turán

İLİM FİKİR VE MEDENİYET DERGİSİ, FİYATI 20 TL SAYI 23 / 2014

TARIH DÜŞÜNCESİNDE KÖKEN VE SÜREÇ SORUNU
Prof. Dr. Ayhan Bıçak

KÜRESEL SATRANÇ TAHTASINDAKI KIRIM VE UKRAYNA
Prof. Dr. Sencer İmer

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ VE TÜRKİSTAN MESELESİNE
EPİSTOMOLJİK BİR YAKLAŞIM
Hüseyin Bilgiç

ALI RIZA SEYFİ'NİN "MACARLAR" VE SEBİLÜR REŞAD'IN
"TÜRK-MACAR BİRLEŞMESİ" YAZILARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER
Mehmet Soğukömeroğulları

SON GELİŞMELER IŞIĞINDA DOĞU TÜRKİSTAN MESELESİ
Ömer Kul

I. DÜNYA SAVAŞ YILLARINDA, İNGİLİZ-ERMENİ
İŞBİRLİĞİYLE KAÇIRILAN TÜRK ÇOCUKLARI
Ekrem Özdemir

RUŞENİ'NİN "İRANIN İÇ YÜZÜ" ADLI ESERİ
Prof. Dr. Fethi Gedikli

ERMENİLERİN TÜRKİSTAN'DAKİ KATLIAMLARI
Çağatay Koçar

Turán 23
AKADEMİK İLİM, FİKİR VE MEDENİYET DERGİSİ 2014/23

Turán Postası	VII	
Tarih Düşüncesinde Köken ve Süreç Sorunu	1	Prof. Dr. Ayhan Bıçak
Küresel Satranç Tahtasındaki Kırım ve Ukrayna	11	Prof. Dr. Sencer İmer
Türk Milliyetçiliği ve Türkistan Meselesine Epistomoljik Bir Yaklaşım	15	Hüseyin Bilgiç
Ali Rıza Seyfi'nin "Macarlar" ve Sebilür Reşad'ın "Türk-Macar Birleşmesi" Yazıları Üzerine Düşünceler	27	Mehmet Soğukömeroğulları
Son Gelişmeler Işığında Doğu Türkistan Meselesi	47	Ömer Kul
I. Dünya Savaş Yıllarında, İngiliz-Ermeni İşbirliğiyle Kaçırılan Türk Çocukları	57	Ekrem Özdemir
Ruşeni'nin "İranın İç Yüzü" Adlı Eseri	69	Prof. Dr. Fethi Gedikli
Ermenilerin Türkistan'daki Katliamları	103	Çağatay Koçar
Celil Memmedkuluzade'nin Edebi Talihi: Zaman ve Gerçeklik	111	Prof. Dr. İsa Habibbeyli
Çağdaş Güney Amerika ve Dünya Edebiyatı Bağlamında G. G. Marquez Yaratıcılığının Ana Çizgileri	119	Nigar Ramizkızı
Macar Türkolojisinde Vámbéry Ármin	131	İsmail Tosun Saral

Son Gelişmeler Işığında Doğu Türkistan Meselesinin Tahlili

Ömer Kul*

18 Kasım 1884 tarihinden günümüze, 1933 ve 1944 bağımsız Kaşgar ve Gulca hükümetleri hariç, fasılasız işgal altında tutulan Doğu Türkistan coğrafyası kaderiyle baş başa bırakılmış durumdadır. 1949 yılında son Çin işgali Komünizm'in Doğu Türkistan'a da hakim olmasıyla yeni bir dönem başlamış ve Doğu Türkistanlılar mücadelelerini biri içeride, diğeri de dışarıda olmak üzere iki mecrada yaşatmaya çalışmışlardır. İçeride yaşanan sıkıntılar zaman zaman hapse atma, tevkif etme, teşhir etme vb şekillerde sonu idamla neticelenen bir nevi alenen ilan edilmemiş bir savaşı hatırlatmaktadır. Şu bir gerçektir ki, 2014 yılında bölgede yaşanalar değerlendirildiğinde artık "geri dönülemez bir yola çıkıldığının" resmini görmek mümkündür. İçeride olaylar vahim derecelere ulaşmışken, Uygur diasporası, hür dünyada haklı davalarına dünya kamuoyunun ilgisini çekebilmek için çaba sarf etmektedir. Bütün bu gelişmelerle birlikte artık mesele uluslararası çıkar odaklı grupların da ilgi alanına girmeye başlamış görünmektedir. artık bundan sonraki süreç daha titizlikle takip edilmelidir. Her iki taraf açısından da tamir edilemeyecek zararların ve kötü hatıraların tekrar yaşanmaması adına; Pekin yönetiminin elini hızlı tutması gerektiğini bu vesile ile buradan ifade etmek gerekecektir.

Anahtar Kelimeler

Peşte Turan Cemiyeti, Turancılık, Z. Fahri Fındıkoğlu

Tarihi Evre ve Doğu Türkistan Meselesi

Doğu Türkistan meselesi, öyle veya böyle, 1863'ten bu yana bilhassa Osmanlı Devleti ve akabinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin gündeminde olmuştur. Geçen zaman değerlendirildiğinde her geçen gün etkisini artırarak ülke gündeminde olmaya devam edecek görünmektedir.

1863 yılında Yakup Han Ba-devlet'in Kaşgar merkezli kurduğu bağımsız devlet idarecileri Osmanlı Devleti'ne gönderdikleri elçi heyeti ile hem Osmanlı tarafından tanınmış hem de Doğu Türkistan'da Halife adına para bastırıp, hutbe okutmuşlardı. Bölgede halen daha güçlü bir şekilde hissedilen Osmanlı ve Türkiye sevgisinin temelleri de işte bu dönemde atılmıştır. Günümüzde dahi Hac farizasını yerine getirmek isteyenler için makbul bir Hacılığın gidişte veya dönüşte Hilafet merkezi İstanbul'u görmekten geçtiğine

* İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Kürsüsü Öğretim Üyesi; Doğu Türkistan Vakfı Genel Sekreteri; kulomer@hotmail.com

inanılmaktadır. Buna ilave olarak bölgeye Osmanlı döneminde gönderilen subaylar, tüccarlar ile alim kişilerin faaliyetleri bölge halkının hem Osmanlı ile irtibatını artırmış hem de bu sayede İstanbul'a gelen veya getirtilen gençlerin okutulması ve bölgeye gönderilmeleri ile de adı konulmamış bir işbirliği zemini hazırlanmıştır. Bu sevgi ve muhabbetin günümüzde de varlığını devam ettirdiğinin en büyük delillerini siyasi parti liderlerimizin, milletvekillerimizin veya tüccarlarımızın bölgeyi ziyaretlerinde yaşadıkları samimi ve candan yaklaşımlarda görmek mümkündür.

Bölgenin Osmanlı ile bu irtibatı, bu devleti tanıyan Rusya ve İngiltere gibi devletlerin çıkarlarına ters düşmüş ve Yakup Han'ın vefatından (1877) kısa bir süre sonra Çin Mancur yönetiminin bölgeyi işgaline göz yumulmuştur (Çinli General Zo Zou-tang tarafından 1879). Akabinde kadim Doğu Türkistan'ın adı "*Xin-jiang/yeni müstemleke*" olarak 18 Kasım 1884 tarihinde merkezi Çin idaresinin aldığı bir kararla Çin'in 19. eyaleti olarak Çin'e ilhak edilmiştir.

1911 yılında Çin'de Mancur hanedanlığının yıkılıp yerine Guo-Min-Dang (Milliyetçi Çin) geçmiş ve böylece Çin'de Cumhuriyet idaresi kurulmuştur. 1949 yılına kadar devam eden bu süreçte Doğu Türkistan, merkezi yönetim tarafından atanan genel valiler eliyle idare edilmiştir. 1911-1928 arasında Yang Zen-şin, 1928-1933 arasında Jin Şu-ren, 1933-1944 arasında Şın Şı-sey ve akabinde Koalisyon hükümeti ile 1947-1949 arasında Doğu Türkistan'da "Üç Efendiler" olarak bilinen Dr. Mesut Sabri Baykozi başkanlığında, İsa Yusuf Alptekin›in Genel Sekreterliğinde yürütülen bir hükümet işbaşında bulunmuştur.

1911-1949 döneminde ülke bazen genel valilerin despot idarelerine sahne olmuş, bazen de bir nevi Sovyet peyki gibi idare edilmiştir. Merkezi Çin'e uzak oluşu, merkezi Çin'de güçlü bir idarenin olmayışı, ayrıca 1925'ten itibaren komünist Mao ile milliyetçi Çan Kay-şek arasındaki iç çekişmeler, Çin devletinin bölge ile ilgilenememesini beraberinde getirmiştir. Bu belirsiz ve keyfi idareler halkın bunalmasına, akabinde de iki bağımsız devlet (1933 Kaşgar, 1944 Gulca merkezli) kurmalarına sebep olan bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

1863'te başlayan yakınlık bilhassa 1933 hükümetinde kendisini göstermiş, hükümetin Haricîye vekili Kasımcan Hacı dönemin tek bağımsız Türk devleti Türkiye Cumhuriyetine telgraf çekerek, destek istemişse de, bu destek karşılık görememiştir. Buna rağmen 1930'lu yıllarda Osmanlı subaylarının bölgede bulunduğu ve bu bağımsızlık hareketlerine destek verdiği de bilinmektedir (Mehmet Kemal İlkul ve Mustafa Kentli gibi).

1911-1949 döneminde Türkiye ile irtibatın arttığı görülmektedir. Buradaki bağlantı hem Türkiye'de okumak için bulunan kişilerin bölgeye döndükten sonra eğitim ve öğretim faaliyetlerine el atmaları (Mesut Sabri Baykozi, Alihan Töre Saguni gibi), hem de bir şekilde Doğu Türkistan dışına çıkabilen (Sovyet Rusya hâkimiyetindeki Batı Türkistan, Suudi Arabistan, Mısır ve Türkiye) kişilerin edindikleri tecrübelerini bölge halkına yansıtmaları ile başladıkları faaliyetler geniş yankı bulmuştur. Zikredilen bu dönemde bütün ümit, hem Doğu hem de Batı Türkistan için, Türkiye'ye bağlanmıştır.

1949 yılına gelindiğinde Çin'de iktidarın el değiştirmesi ve komünist Çin idaresinin tesisi bölge halkını yol ayrımına getirmiştir. 1949 yılının 4-7 Eylül tarihlerinde Urumçi'de yapılan birkaç toplantıdan sonra Doğu Türkistanlı ileri gelen kişiler liderliğinde Doğu Türkistan davasını dış ülkelerde yapmak üzere "*Vatan İçin Vatandan*" ayrılmalar başlamıştır. 1949 yılının Eylül ayında başlayan ve 1952 yılının yine bir Eylül ayında ilk kafilenin Türkiye'ye ulaşması ile neticelenen "*tarihin en dramatik göç hadisesi*" yaşanmıştır. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin yakın ilgi ve alakası ile karşılanan Doğu Türkistanlılar "İskânlı göçmen" olarak Türkiye'nin değişik illerine yerleştirilmişlerdir (Kayseri Develi, Manisa Salihli İstanbul Zeytinburnu gibi). Bu göç hadisesi Doğu Türkistan davasına yeni bir yön kazandırmıştır. Hareket artık biri Doğu Türkistan'da, diğeri hür dünyada yapılan ve nihai hedefi «*Bağımsız Doğu Türkistan*" olan bir yöne kaymıştır. Bu tarihten itibaren Doğu Türkistan meselesini iki ana bölümde değerlendirmek gerekir:

1- Doğu Türkistan'da Durum ve Çin
2- Hariçte Doğu Türkistan davası ve diğer ülkeler

1949'dan Günümüze
Doğu Türkistan'da Durum ve Çin

1949 göçü ile Doğu Türkistan'dan çıkabilenler bir nevi rahata ererken, içeride kalanlar için hayatta kalmak tabiri caizse «*deveye hendek atlatmak*" olmuştur. 1949-1955 döneminde Mao'nun Doğu Türkistan'da idareye hâkim olmak için 10.000'lerce insanı katlettiği, 1949 öncesinde rejim aleyhtarı oldukları gerekçesiyle birçok masumu idam ettirdiği veya hapse attırdığı bilinmektedir. Bununla beraber ülkeden çıkamayan ama komünist idare altına girmektense ölmeyi tercih eden insanlar bağımsızlık mücadelelerine devam etmiştir. 1955 yılına gelindiğinde, bölgeye tam manasıyla hâkim olan komünist idare ülkeyi "*Xin-jiang Uygur Özerk Bölgesi*" ilan etmiştir. Ülkeyi yeniden şekillendiren Mao yönetimi, Doğu Türkistan'da Uygur Özerk Bölgesi altında Kazak, Kırgız, Moğol ve Tungan oblastları tesis etmiş, tamamen merkezi Pekin hükümetine bağlı, Özerk bölge başkanının Uygurlardan seçildiği yeni bir dönem başlatmıştır. Lakin 1955 sonrası dönemde söz sahibi halk, hiçbir zaman müslüman Türklerden oluşmamış, Özerk Bölge başkan yardımcısı olan Çinli bir görevlinin tahakkümü altında ve Komünist parti çıkarlarına göre ülke yönetilegelmiştir.

Aslında bu durum; Batı Türkistan'da yaşanmış olan Sovyet yönetimlerine benzer bir şekilde Doğu Türkistan'da da bir Çinli gitmiş yerine ondan farklı düşünmeyen yeni bir Çinli gelmiştir şeklinde özetlenebilir. Değişen sadece isimler olmuş, bölge eskisinden daha fazla merkezi idarenin ihtiyaçlarını karşılayan, merkezin yeraltı ve yerüstü kaynaklarını sömürdüğü, merkezi devlet politikalarının en acımasız bir şekilde uygulandığı, bu minval üzere bölgeye her gün yeni Çinli göçmenlerin getirildiği, uygun görülen alanlarda nükleer denemelerin yapıldığı (Lop-nor), nüfus planlaması adı altında zorunlu kürtajların uygulandığı, dini ve milli gelenek göreneklerin rejimin birinci dereceden düşmanı olarak görüldüğü, bundan dolayı da ülkede zemin bulmaması için büyük mücadelelerin verildiği pan-İslamizm ve pan-Türkizm düşüncelerin filizlenmemesine karşı devlet politikasının uygulandığı, halkın geçmişiyle bağını tamamen koparmak gayesiyle eğitim alanında komünist parti programlarının uygulandığı ve her geçen gün huzurun yok olduğu ve halkın radikalleştiği bir coğrafyaya gidiş görülmüştür.

Bu olumsuz durumlar bilhassa 1976 yılında Mao'nun ölmesi ve Çin'in batıya açılmaya başlamasından sonra halkın bir nebze olsun rahatlayıp nefes almasına yol açmıştır. 1982 yılında ilan edilen Çin anayasası ile azınlıklara sağlanan hakların ve akabinde Çin'de uygulama sahasına konulan liberal ekonominin, kısıtlıda olsa, sağladığı özgürlük ortamı Doğu Türkistan'da olduğu gibi Çin'in genelinde de bir kısım hak aramaları beraberinde getirmiştir. Bu kısıtlı özgürlük ortamı kısa zamanda Çin'in her bölgesinde sosyal olayların patlamasına zemin hazırlamıştır.

Yaşanan her olay merkezi Çin yönetiminin özerk bölgelerde sıkı tedbirler almasını beraberinde getirmiştir. Bu sıkı dönem bir nevi 1930-1949 arasında yaşananların, yeniden ortaya çıkması olarak değerlendirilebilir. 1990-2014 yılları arasında yaşanan 1990 Barın, 1997 Gulca, 2009 Urumçi, 2013 Kaşgar Maralbaşı ve aralarda yaşanan birçok olay Doğu Türkistan'ı barut fıçısına çevirmiştir. Son iki yıldır ise Çin'in iç bölgelerinde artık Çin Merkezi hükümeti açısından bir Uygur problemini de buna ilave etmek gerekir (Tiemenmen meydanında bombalı arabanın patlaması, Kunming olayları gibi).

2001 yılında "*ikiz kulelere yapılan saldırı*" sonrasında dünya devletlerinin "*teröre karşı birlikte mücadeleye*" prensipte evet demesi ve faaliyete başlaması ile Doğu Türkistan meselesi yeni bir döneme girmiştir. 2003 öncesi Çin açısından bir "*iç problem*" olan Doğu Türkistan sorunu, Çin'in teröre karşı birlikte mücadeleden anladığı veya yapmak istediği "*Doğu Türkistanlıların yaptığı her hareketi İslami veya Irkçı ayrılıkçı terör*" strateji algısı Batı dünyası tarafından fark edilmiş ve Çin yönetimi uluslararası alanda yalnızlaştırılmaya başlanmıştır. Bu duruma ilave olarak Çin'in eko-

nomik ve askeri alanlarda son yıllarda yaşadığı gelişmeler, başta ABD ve AB olmak üzere bütün gözlerin Çin üzerine çevrilmesini de beraberinde getirmiştir. Artık yeni dönem *"tehlikeli görülen Çin'e karşı"* onun *"ağrımakta olan yumuşak karınlarını"* ortaya çıkarıp kaşımaktan geçen süreç olarak değerlendirilebilir.

ABD kontrollü ve merkezli bu süreçte Çin'in Doğu Türkistan gibi, İç Moğolistan ve Tibet Özerk bölgeleri yanında Demokratik Çinliler ve Falun Gong gibi sivil hareketleri; insan hakları ihlalleri, demokrasi veya 80 milyonluk mutlu bir azınlığın hizmetindeki Komünist rejimden kurtulma adı altında kullanılmakta ve Çin yönetimine karşı faaliyetler yapmakta olan teşkilatlar desteklenmektedir. İçeride Çin için sorun olabilecek her meseleye yatırım yapan Batı dünyası aynı zamanda bölgede Çin ile ilişkilerinde problem olan devletlere de özel bir ihtimam göstermektedir. Mesela Japonya ile Çin arasında geçmişten gelen *"adalar denizi problemi"* artık daha fazla kaşınır durumdadır. Bu da bize artık Çin'in her anlamda rahatsız edilmek istendiğini ve bu rahatsızlığın da hem iç problemler hem de çevre devlet bölgelerle olan sorunların birer birer sahaya sürülmesiyle gerçekleşmektedir. Önümüzdeki yıllarda uluslararası çıkar çatışmalarında kullanılacak argümanların bu olduğu ve Çin'le masaya oturacak her devletin mutlaka çantalarındaki kartlarından birisinin de bu sorunlar olduğu aşikârdır.

Burada dikkati çeken nokta ise Rusya'nın, aynen 1925-1948 arasında Çin iç savaşında, yaşanan gelişmelerde tarafsız gözükmesi gibi, tutumu ayrıca değerlendirilmelidir. Her ne kadar, Çin'in her probleminde veya uluslararası arenada başının ağrıdığı meselelerde, Merkezi Çin'den yana tavır alsa da, muhtemel çıkar çatışmalarında, bu kartları kullanacak ilk devlet, ABD'den bile önce, Rusya olacaktır. Son 10 yılda Çin'in beklenmedik yükselişinden azami ölçüde Rusya'nın faydalanmak istemesi ve bir şekilde Çin'de yapılan üretimi Avrupa'ya aktaracak Kazakistan-Rusya-Belarus ulaşım güzergâhının hayata geçirilmesi bu niyeti ortaya koymaktadır. Bu niyet iki amaç gütmektedir. İlki Çin'in Rusya'ya bağımlı bir ticaret güzergâhını oluşturmak, ikincisi ise bir Türkiye-Çin yakınlaşmasına mani olmak. Çin'in tarihi "İpek Yolu" projesi yerine Kazakistan'dan Belarus'a uzanan 3 gidiş-gelişli otoban projesini hayata geçirmek istemesini etraflıca değerlendirmek gerekir. Bu bağlamda Türkiye-Çin ilişkileri, Doğu Türkistan meselesine taraf olmak zorunda kalsa bile, geliştirilmek zorundadır. Lakin bu yeni konjektür ve yapılanmayı çok iyi değerlendirecek stratejik planlar yapılmalıdır. Mesela tarihi "İpek Yolu›nun Hızlı Tren hatlarıyla yeniden inşası projesi" hayata geçirilmeli, Çin'den İstanbul'a hatta Avrupa'ya güvenliği sağlanmış ticaret yolları geliştirilmelidir. Çin-Türkiye ikili ilişkilerinin gelişmesine yönelik yapılması muhtemel görüşmelerde Doğu Türkistan kozunu Türkiye çok iyi değerlendirmelidir. Bunun da en kestirme yolu *"Hariçte Doğu Türkistan Diasporasının"* kontrol altında tutulması ve Türkiye tarafından yönlendirilmesiyle mümkün olabilir. Meseleyi sadece *"insani, dini veya ırkî"* temele dayandıran ve Doğu Türkistanlıların gündelik ihtiyaçlarının karşılandığı bir hareket olmaktan çıkarıp, Doğu Türkistan meselesinde Türkiye'nin sadece seyirci kalmadığı, bununla birlikte strateji geliştirdiği bir ortam kurulmalıdır.

Bütün bu olumsuz gelişmelerden Merkezi Çin yönetimin nasıl kurtulabileceğine dair farklı stratejilerinin de olduğu bilinen bir gerçektir. Mesela 1996 yılında aslında Sovyetler Birliğinden ayrılan ve bağımsızlıklarını kazanan Türk devletleriyle olan sınır problemlerini çözmek amacıyla Şanghay'da kurulan İşbirliği teşkilatının, BM'nin 5 daimi üyesinden biri olması hasebiyle BM'deki yaptırım gücünden istifade etmesi veya ABD başta olmak üzere, en azından ekonomik ortaklıklar Çin'in de boş durmadığının veya durmayacağının bir göstergesidir. Burada Çin'e propaganda edilmesi gereken husus, yakın gelecekte bir *"Ortadoğu Sendromuna(!)"* kendisinin de uğratılabilecek olduğu gerçeğidir. Bu durumda Çin'in dış dünya ile bağlantısını kurabilecek güçlü bir Türkiye'den istifade edebileceği bir ortam hazırlatılmalıdır. Buna mukabil Türkiye'nin beklenti ve talepleri de ortaya konulmalıdır. Çin devletini sıkıştıracak ikinci bir güç olan İslam İşbirliği Teşkilatı, Türkiye tarafından daha aktif ve faal tutul-

malıdır. Bunu gerçekleştirebilmek için de İslam dünyasıyla Türkiye'nin ilişkileri yüksek tutularak Çin'e bu durum hissettirilmelidir. Bu durum aynı zamanda Türkiye'nin hem ABD ve AB, hem de Rusya ile olan ilişkilerini sağlam temeller üzerine kurmasıyla mümkün olabilecek bir durumdur.

Hariçte Doğu Türkistan Davası, Yaşananlar, Muhtemel Yaşanacaklar ve Çin

1949 sonrası hür dünyaya çıkabilen Doğu Türkistanlılar liderleri İsa Yusuf Alptekin önderliğinde Doğu Türkistan davasını hür dünyaya anlatma, meseleyi BM gündemine taşıma ve kamuoyu oluşturma yönünde faaliyette bulunmuşlardı. Bu bağlamda 1960 yılından itibaren hem dernek veya vakıflar kurmak, hem konu ile alakalı panel, sempozyum, konferanslar düzenlemek veya neşriyatlar yapmak, hem de uluslararası organizasyonlara katılmak suretiyle Doğu Türkistan'da çekilen sıkıntıları anlatma ve meselenin çözümü noktasında adımlar atma yoluna gitmişlerdi.

Bu anlamda davalarını anlatabilmek ve taraftar bulabilmek gayesiyle ilk olarak 1960 yılında İsa Yusuf Alptekin'in başkanlığında "***Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti***" kurulmuştur. Bu teşkilatta Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye gelen Uygur ve Kazak Türkleri müştereken faaliyetlerini devam ettirmişlerdi. 1976 yılında Kayseri merkezli kurulan "***Doğu Türkistan Kültür ve Yardımlaşma Derneği***", 1978 yılında kurulan "***Doğu Türkistan Vakfı***" ve 1994 yılında kurulan "***Doğu Türkistan Yardımlaşma Derneği***" ile hariçte Doğu Türkistan Davası dünya kamuoyuna duyurulmaya çalışılmıştır. Bu teşkilatlar içerisinde Doğu Türkistan Vakfı ön plana çıkmış, hem Türkiyeli münevverler hem de Doğu Türkistanlı aydınlar Vakıf sayesinde birçok faaliyette bulunmuşlardı.

Doğu Türkistan Vakfı'nın kurulmasını takip eden dönemlerde Doğu Türkistanlı Uygurlar Vakıf'ta, Kazaklar ise Göçmenler derneğinde daha faal işler yapmaya başlamıştır. Bununla beraber 1990 sonrası Sovyetlerin dağılması ile bağımsızlığına kavuşan Kazakistan'ın varlığı Doğu Türkistan'daki ve Türkiye'deki Kazak Türklerine Çin'in ölçülü davranmasını beraberinde getirmiş, hariçteki Doğu Türkistanlı Kazakların da Doğu Türkistan meselesinden tecridi olarak uzaklaşmalarına zemin hazırlamıştır. Buna rağmen halen daha "*Bağımsız Doğu Türkistan Davası*" güden Doğu Türkistanlı Kazaklar, az olmakla beraber, faaliyetlerine devam etmektedir.

1998 yılında Mesut Yılmaz hükümeti döneminde 30 numaralı gizli genelge ile alınan karar Doğu Türkistan davasının Avrupa'ya, akabinde ise ABD'ye taşınmasına zemin hazırlamıştır. Varyak gemisinin boğazlardan geçirilmesi, akabinde gizli genelge ile "*Doğu Türkistan*" lafzının ve "*Gökbayrak*"ın Türkiye›de yasaklanması Doğu Türkistanlıların faaliyetlerini yürütebilecekleri yeni alanlar aramasına yol açmıştır. Her ne kadar saf bir şekilde bu karar ile Türk-Çin ilişkilerinin artacağı, ülkenin Çinli turistlerle dolacağı, ticaretin tavan yapacağı hesaplanmışsa da bu sadece Doğu Türkistan davasının ülke dışına taşınmasından başka bir işe yaramamıştır. Türkiye›nin beklentileri ise hayalden öteye geçememiştir.

2003 yılında Ak Parti hükümetinin gizli genelgeyi kaldırması ile yeniden Türkiye'de aktif faaliyetlerine devam etme imkânı bulan Doğu Türkistanlılar çok geçmeden birbiri ardına yeni teşkilatlar açmaya başlamıştır. 2006 yılında İstanbul'da kurulan "***Doğu Türkistan Maarif Derneği***", yine aynı yılda kurulan "***Doğu Türkistan Gençlik ve Kültür Derneği***", 2010 yılında kurulan "***Doğu Türkistan Sevgi ve Yardımlaşma Derneği***" ve 2013 yılında kurulan "***Bağımsız Doğu Türkistanlılar Derneği***" bunlar arasındadır.

1998 sonrası Doğu Türkistan davasını Avrupa'ya taşıyan Doğu Türkistanlılar ise bir araya gelerek "***Dünya Uygur Kurultayı***"nı 2004 yılında İsa Yusuf Alptekin'in büyük oğlu Erkin Alptekin başkanlığında kurmuşlardır. Erkin Alptekin bu teşkilattan önce "*UNPO: Birleşmiş Milletlere Üye Olmayan Milletler Teşkilatı*"nın da kurucularından biridir. Doğu Türkistan davasının Avrupa'ya taşınması ABD'nin de meseleye el atmasını beraberinde getirmiştir. Bununla beraber Avrupa'nın farklı ülkelerinde, Japonya ve Kanada'da Doğu Türkistan'la alakalı dernekler kurulmuştur.

2004 yılında Dünya Uygur Kurultayının Almanya merkezli kurulması üzerine harekete geçen ABD, 2004 yılında Washington'da "***Doğu Türkistan Sürgün Hükümeti***"ni kurdurtmuştur. Bu teşkilat her ne kadar kurulduğu günden bu yana ne ABD'de ne de dünyanın başka bir yerinde irtibat bürosu açmamış, ilmi veya sosyal proje üretmiştir.

Doğu Türkistanlıların ve onların kurdukları teşkilatların ciddi birer proje üretmemesi, meselenin çözümüne katkı yapacak kalifiye kadrolar yetiştirememesi, teşkilatlar arasındaki uyumsuzluklar vb sıkıntılar, hariçte Doğu Türkistan davasını içinden çıkılmaz bir konuma sürüklemiştir. Bu dağınıklık ise zaman zaman Çin devletinin propagandaları, zaman zaman esaret kültürüne alışmış kişilerin şahsi menfaatlerini ön planda tutmasıyla tavan yapmıştır.

Genel Durumun Değerlendirilmesi ve Tutulacak Yol

1- Bu teşkilatlardan DUK, halen daha ABD'de ve dünyanın, Türk ve İslam dünyası hariç, birçok devletinde faaliyet yapabilmektedir. Gelinen nokta itibariyle DUK, Doğu Türkistan meselesini Batı normlarında (insan hakları ve demokrasi bağlamında) savunan ve buna taraftar bulabilen bir teşkilat hüviyetini kazanmıştır. Başta ABD, Kanada, AB ve Japonya tarafından desteklenen bu teşkilatın başında Türkiye'ye girmesi her nedense yasak olan Rabia Kadir bulunmaktadır. Teşkilat ABD'nin 1983 yılında kurduğu **NED** (National Endowment for Democracy) tarafından desteklenmektedir. Birçok eleştiri alsa da bu teşkilat görünürde Doğu Türkistan meselesinin en güçlü savunucusu ve en popüler olan teşkilatı konumundadır. Doğu Türkistan'la alakalı en güncel ve en objektif bilgilerin bulunduğu bu teşkilatın Genel Sekreterliğini, Türkiye'de de bulunmuş ama halen Türkiye'ye girmesi yasak olan Dolkun İsa yapmaktadır.

2- Doğu Türkistan'la alakalı bir diğer teşkilat Kayseri merkezli "***Doğu Türkistan Kültür ve Yardımlaşma Derneği***"dir. Ankara'da da bir şubesi bulunan derneğin başkanlığını DUK başkan yardımcısı da olan Seyit Tümtürk yürütmektedir. Gökbayrak adlı bir de dergi çıkaran derneğin faaliyetleri daha ziyade milletvekilleri, siyasi partiler ve devletin ilgili mercileri ile irtibat kurup Doğu Türkistanlıların sıkıntılarının çözülmesine yardım etmektir.

3- "***Doğu Türkistan Göçmenler Derneği***", Türkiye'de Doğu Türkistan'la alakalı "*Kamu Yararına*" çalışan tek sivil toplum kuruluşudur. Dernek tamamen Doğu Türkistan Kazak Türklerinden oluşmaktadır.

5- "***Doğu Türkistan Gençlik ve Kültür Derneği***" ile kuruluş aşamasında güzel fikirlerle ortaya çıkarılan hareket maddi imkânsızlıklar yüzünden kapanma durumuna gelmiştir. Tebet Yücetürk'ün başkanlığını yaptığı ve toplum arasında kısa sürede sevilen ve bir o kadar da çekinilen teşkilat, başkanının Doğu Türkistan Vakfı mütevelli heyetine alınması ile görevini Vakıf'ta yürütmektedir. Teşkilat doğru yönlendirilebildiği takdirde Doğu Türkistan davasına birçok hizmetleri olabilecek, aynı zamanda gençler arasında birçok nahoş durumun ortaya çıkması da engellenebilecektir.

6- "***Doğu Türkistan Sevgi ve Yardımlaşma Derneği***" de birçok dernekte olduğu gibi ismi olup cismi olmayan teşkilatlardandır. Başkanı Yusuf Yusufoğlu, toplum arasında "*tek kişilik teşkilatın başkanı*" olarak bilinen birisidir.

7- "***Doğu Türkistan Maarif Derneği***" Yöneticisi Hidayetullah Oğuzhan'ın yürüttüğü teşkilat Zeytinburnu'nda faaliyet göstermektedir.

8- "***Doğu Türkistan Vakfı***"; 1978 yılında yedisi Doğu Türkistanlı altısı Türkiye Türk'ü münevver insan tarafından kurulan Vakıf›ın başkanlığını 1986›dan 2010 yılına vefatına kadar Rıza Bekin yapmıştır. 2012 senesine kadar Ilgar Alptekin'in başkanlığında yeniden bir oluşma giden vakfa bir sene kadar M. İsa Artış başkanlık etmiş ve 2013 yılında yapılan mütevelli heyet toplantısıyla sayıştay'da görevli eser saka'nın başkanlığa getirilmiştir.

Vakıf yönetimi görevi devraldıktan sonra birçok olumsuzluğu bizzat yaşayarak öğrenmiş ve içinden neredeyse çıkılmaz hale gelen sorunlara çözüm bulmak için siyasi parti mensupları, sivil

toplum kuruluşları ve devletin ilgili kurumlarıyla irtibata geçmiştir.

Maddi imkânsızlıklara rağmen, Doğu Türkistanlı olup Türkiye'ye bir şekilde gelmiş olan ve Vakfa ulaşabilen herkesin sıkıntısıyla ilgilenen Vakıf yönetimi, görevde bulunduğu bir yıl içinde Ankara'da vakıf yararına 2 yemekli toplantı, İstanbul'da I. Uluslararası *"Asya'da Demokrasi ve İnsan Hakları"* isimli bir konferans yanında, tertip etmiş olduğu "Şeref Üyesi Kurulu" ile bir araya gelerek fikir teatisinden bulunmuştur. Bu ekip ile her altı ayda bir Vakfın daha iyi hizmetler yapabilmesi için istişare toplantıları yapması, zaman içerisinde bu kurulun üye sayısının arttırılması ile de Vakfın Doğu Türkistan davasına ve mensuplarına daha iyi hizmetler yapmasının çareleri aranmak istenmektedir. Yine maddi imkânsızlıklara rağmen 2010 yılında 71. sayısı çıkan *"Doğu Türkistan'ın Sesi Dergisi"*ni yeniden ve 3 aylık periyotlar halinde çıkarmaya başlayan Vakıf, bu süre zarfında büyük desteklerini gördüğü İçişleri bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü Yabancılar Şube Müdürlüğü nezdindeki girişimleri ile de ikinci defa Doğu Türkistanlıların sıkıntı çektiği ikamet problemini çözmüştür.

Bütün bu değerlendirmelerden sonra denilebilir ki;

Sıkıntılar

1- Doğu Türkistan Davasını kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak isteyen birçok devlet ve uluslararası teşkilatlar, sivil toplum kuruluşları ve legal-illegal örgütler bulunmaktadır.

2- Suudi Arabistan merkezli Vehhabi ve Mısır ile Pakistan ve Hindistan merkezli Selefi yapılanmalar Doğu Türkistanlılar ve teşkilatları arasında günden güne nüfuz alanı bulmaktadır.

3- Çin istihbaratı, basit istihbarat ağı sayesinde Türkiye'de ve tüm dünyadaki teşkilatlara sızmış, sızamadıkları teşkilatlar hakkında ise yine bu teşkilatlarla irtibatlı kişilerden Çin'den ticaret yapma veya elçilikteki bir işini halletme karşılığında her türlü bilgiyi öğrenebilmektedir. Doğu Türkistanlı öğrencilere "*burs*" dağıtılması da bu alanın kontrol edilmesini beraberinde getirmiştir.

4- 60 senedir yurtdışında faaliyet gösteren Doğu Türkistan teşkilatlarının halen daha meselenin çözümüne katkı sunacak, teşkilatların vizyon ve misyonunu yönlendirecek "*beyin takımlarını*" oluşturamamış olması, gelecekte izlenecek yol haritalarının çıkarılamamasını beraberinde getirmiştir. Bu durum Doğu Türkistan'da yaşananların sadece "*ajite*" edilerek bir kamuoyu oluşturmasına yönelik faaliyetlerle sınırlı kalmasına ve kamuoyunda Doğu Türkistan denildiğinde sadece ölümlerin, zorunlu kürtajların, ülkeye Çinli göçmenlerin getirildiği, dini yaşantının kısıtlandığı ve asimilasyonun bölgede yaşandığı izlenimi uyanmasına neden olmuştur.

5- Şahsi beklentiler ve kalifiye eleman eksikliği teşkilatların birbirinden bağımsız hareket etmesini beraberinde getirmiştir.

6- Bilinçsiz ve cahilce yapılan faaliyetlerin toplumu bir araya getirmekten ziyade ayrıştırdığı, toplum üzerinde etkili teşkilatların neredeyse kalmadığı bir dönemi beraberinde getirmiştir.

7- Gelecek 5, 10, 20 veya 50 yılda Doğu Türkistan meselesinin getirilmesi gereken noktasının ne olduğuna dair çalışmaların yapılmamış olması olayın vahametini gözler önüne sermektedir.

Genel profilini çizmeye çalıştığımız Doğu Türkistan meselesinde ivedilikle yapılması gerekenleri ise şu şekilde özetlemek mümkündür.

Çözüm Teklifleri

1- Her teşkilat içerisinde Çin konsoloslukları-na veya Çin istihbarat elemanlarına çalışan, bunu da gayet masum bir şekilde yaptığını düşünen insanlar teşkilatlardan uzaklaştırılmalıdır.

2- Doğu Türkistan meselesini ajite ederek ortalıkta dolaşan, bu meseleyi kullanarak rant kapısı oluşturan kişiler bir an evvel devletin kolluk kuvvetleri tarafından takibata alınarak, gerekli cezai işlemlerinin yapılması için kanun önüne çıkarılmalıdır.

3- Doğu Türkistan meselesinde raporlar hazırlayacak, yol haritaları çıkarabilecek, yeri geldiğinde devletin ilgili birimlerini bilgilendirebilecek bir "*beyin takımı*" oluşturulmalıdır. Bu ekibin içerisinde mutlaka birer Çin, ABD, AB, Rusya, Japonya, Doğu Türkistan, uluslararası ilişkiler, As-

ya-pasifik, terör ve strateji uzmanları bulunmalıdır. Tahmini olarak 5 kişiden oluşturulmalıdır. Bu çalışmalar Doğu Türkistan Vakfı bünyesinde kurulmuş olan "***Araştırma Merkezi***" bünyesinde yapılmalıdır. Araştırma merkezi bünyesinde mutlaka bir kütüphane tesis edilmeli ve dünyanın neresinde olursa olsun Çin ve Doğu Türkistan'la alakalı çalışmalar bu merkezde toplanmalıdır. Merkez aynı zamanda Doğu Türkistan üzerine araştırma yapacak insanların uğramak zorunda kalacakları bir hale getirilmelidir. Bu sayede kütüphaneden faydalanmak için yerli veya yabancı araştırmacılara yönelik propaganda ve bilgilendirme faaliyetleri merkez içerisinde ve bilgili kişilerce yapılma fırsatı yakalanmış olacaktır.

4- En acil konuların başında Doğu Türkistan'dan ülkemize okumaya gelen gençlerin barınma ihtiyaçlarıdır. Bu olumsuz durumun ortadan kaldırılabilmesi için Kredi Yurtlar Kurumu ile irtibata geçerek gelecek öğrencilere kontenjan ayrılması sağlanmalıdır.

5- Bütün bu olumlu veya olumsuz durumların kısa sürede hayata geçirilebilmesi, artık meselenin "*körler-sağırlar birbirini ağırlardan*" kurtarılıp sistemli ve düzenli hale getirilebilmesi için Doğu Türkistan Vakfı değerlendirilmelidir.

6- Uluslararası alanda taraftar bulacak, kamuoyu oluşturacak ve meselenin insani bir merkeze oturtulacağı çalışmalar da "*beyin takımı*" tarafından gerçekleştirilecektir.

Doğu Türkistan'da Son Yaşananlar

2014 yılının bir önceki yıllara göre Doğu Türkistan'da daha zor geçeceğini, sosyal ve siyasal olayların artacağını, yaşanan olumsuzlukların sadece Doğu Türkistan'la sınırlı kalmayacağını ve Çin'in iç bölgelerine de sirayet edeceğini dilimiz döndüğünce anlatmaya çalışmıştık. 2014 yılının ilk 6 aylık dönemi değerlendirildiğinde tespitimizde maalesef isabet ettirdiğimiz görmenin üzüntüsünü yaşadık. Yine anlaşılan o ki; gerekli önlemler alınmadığı, insan hak ve onuruna dokunan Çin despot idare tarzında yumuşamalar görülmediği, insanların sosyal, kültüreli, dini, ekonomik, eğitim, fikri ve diğer alanlarda kendilerini özgür hissetmeyecekleri dönemlerde hem doğu Türkistan'da da hem de Çin'in iç bölgelerinde bu türden vahim olaylar artarak devam edecektir. Burada sevindirici olan bir gelişme ise artık Çinli akademik, dini, sosyal ve siyasal çevrelerden de Çin'in Doğu Türkistan meselesindeki tutumuna karşı eleştirilerin geliyor olmasıdır.

2014 yılında sadece olayları, yorum yapmadan, arka arkaya sıralamak bile bizlere açık bir fikir verebilecektir.

1- 15 Ocak 2014 tarihinde Çin'in Pekin Merkezi Milletler üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. İlham Tohti, ayrılıkçı ve terörist eylemleri teşvik ettiği gerekçesiyle, 70 yalındaki annesi de yanında olmak üzere, tutuklandı. 26 Şubat'ta avukatının görüşmek isteği kabul edildi fakat görüşmenin yapılmasına izin verilmedi. 7 Mart günü, İlham Tohti›nin eşi Güzelnur hanımı da yabancı basın-yayın organlarına demeç vermesi durumunda aynı suçla tutuklanacağı kendisine bildirildi. Uygur Demokrasi ve Hukuk Hareketi lideri Tohti'nin serbest bırakılması için uluslararası düzeyde yapılan çalışmalar henüz bir netice vermemiş durumdadır.

2- 14 Şubat 2014 tarihinde Doğu Türkistan'ın Aksu iline bağlı Vuşi kasabasında polis devriyesine bir grubun saldırı düzenlediği ve çıkan çatışmada gruptan 11 kişinin hayatını kaybettiği haberi alındı. Yine 24 Ocak'ta polisle çatışmaya giren gruptan 6 kişi hayatını kaybetmişti. 17 Aralık 2013'te de yine rutin arama sırasında polisle girilen çatışmada 16 kişi öldürülmüştü.

3- 4 Mart 2014 tarihinde Kunming'de bıçaklı ve palalı saldırganlar 29 kişiyi öldürmüş 130 kişiyi de yaralamıştı. Olaydan Uygurlar sorumlu tutulmuş ve 6'sı erkek, 2'si kadın 8 kişi tutuklanmıştı.

4- Tayland'da yakalanan ve kendilerini "Türk" olarak adlandıran 220 kişilik bir mülteci grubundan sonra yapılan araştırmalarda bölgede (Malezya, Endenozya, Singapur, Tayland, Vietnam ve çevre ülkelerde) 15-20.000 kişinin kaçak olarak, gayr-i insani şartlarda yaşadığı anlaşıldı. Binlerce kişinin ülkeden ayrılmak istemesi aslında Doğu Türkistan'da yaşananların gerçek yüzünü anlamak bakımından önemlidir.

5- 2013 yılının Ağustos ayında Çin işgal polisi tarafından tutuklanan ve bir daha kendisinden

haber alınamayan 30 yaşındaki Avukat Gülnar Abdulahat, 10 Mart 2014 tarihinde tutuklu bulunduğu emniyet müdürlüğünden ailesi aranarak, rahatsızlandığı ve gelip alınması istendi. ayakta duramayan, el ve ayak tırnakları sökülmüş, yüzü şişmiş ve yaralar içindeki kızlarını getirmiş oldukları hiçbir hastane tedavi etmeyi kabul etmemiş, çaresi evine dönen gözü yaşlı aile evlatlarının acılar içerisinde ölümünü seyretmek zorunda bırakılmıştır.

6- 21 Mayıs 2014'te Kuçar şehrindeki çatışmada 2 Uygur öldürüldü. Kuçar şehrine bağlı Alakarga›da pazara alış veriş için gelen Müslüman Uygur kadınların başörtüleri alınmak istendi. İstek kabul edilmeyince tutuklanıp karakola götürülmeleri üzerine aileleri serbest bırakılmaları yönündeki talepler geri çevrilince olaylar gösterilere dönüştü. Çin askerlerinin ateşi sonucu 2 gösterici öldü ve onlarcası yaralandı. Çok sayıda kişi tutuklandı. 21 Mayıs 2014 Çin mahkemesi 39 Uygur'un 2-15 yıl arasındaki cezalarını onadı.

7- 22 Mayıs 2014 Urumçi'de intihar saldırısı 43 ölü, 94 yaralı meydana geldi. Olay Urumçi Saybağ bölgesi ve Şimalı Koça (Kuzey sokağı)'ndaki toptan meyve ve sebze ticaretinin yapıldığı pazarda kimliği tespit edilemeyen kişi ve kişilerce gerçekleştirildi.

8- 23 Mayıs 2014 Yarkent şehir merkezinin değişik 5 bölgesinde şiddetli patlamalar meydana geldi. Urumçi'deki intihar saldırısının meydana geldiği günün ertesi olan 23 Mayıs'ta Polis Müdürlüğü, Özel Polis Birliği Merkezi, Devlet Güvenlik Gurubu(İstihbarat Birimi), Doğalgaz Deposu ve 6 No.lu İlk Okul gibi bir birlerine yakın 5 devlet organının etrafına bomba konulduğu belirtildi.

9- 24 Mayıs 2014 günü Urumçi intihar saldırısı şüphelilerinin isimleri açıklandı.

10- 25 Mayıs 2014 tarihinde yaşları 25-35 arası 200 Uygur tutuklandı. Reuters Ajansı'nın Urumçi Muhabiri 25 Mayıs'ta 200 Müslüman Uygur'un "Terör Şüphelisi" olarak tutuklandığını, tutuklananların yaş ortalamasının 25- 35 arasında olduğunu bildirdi.

11- 27 Mayıs 2014 günü Kaşgar'da yaşanan atışmada 1 Uygur genci öldürüldü. Aynı gün Kaşgar tren garı civarında Çinli göçmenlerle Müslüman Uygurlar arasında gerçekleşen çatışmada 2 Uygur'un Çin polisince vurularak öldürüldüğü belirtildi.

12- 28 Mayıs 2014 tarihinde Urumçi mahkemesi 3 Uygur gencinin İdamını onayladı.

13- 28 Mayıs 2014'te Aksu'daki çatışmada 4 ölü, 5 yaralı bulundu. Çin sosyal medyasına göre, Aksu'ya bağlı Toksu ilçesinde başörtüsüne el konulmak istenen bir Uygur kadının ailesi ile polisleri arasında çıkan çatışma sonucu meydana geldiği belirtildi.

14- 29 Mayıs 2014 tarihinde dini nikahın yasa dışı olduğu ilan edildi. Müslüman Uygurların dini prensiplerinden ve hayatlarının çok önemli bir parçası olan İslami usullere göre yapılan nikah akdinin yasadışı olduğu ve dini nikah yaptıranların evliliklerinin yasa dışı ve "kadına tecavüz" suçu ile eşdeğer sayılacağı belirtildi.

15- 29 Mayıs 2014 günü Aksu'da polis 1 Uygur genci öldürdü.

16- 1 Haziran 2014 tarihinde Doğu Türkistan çapında yapılan operasyonlarda 81 Uygur genci tutuklandı.

17- 5 Haziran 2014'te Hoten'de 29, Urumçi'de de 1000 Uygur tutuklandı.

18- 6 Haziran 2014 Ramazan'da oruç tutmak yasaklandı. Gulca "Özerk İli Sağlık İdaresi"'ne bağlı Cung Yi hastanesi Komünist Partisi Sekreteri Cang Şiguang bir genelge yayınlayarak 3 Haziran'dan itibaren hastanede çalışan tüm personelin hizmetlerin aksamaması yönünde uyarıldıkları ve her gün öğle yemeklerinin bütün personelin katılımı ile toplu halde yemeleri yönünde hazırlanan Taahhütnamelere şimdiden imzalatmaya başladıklarını duyurdu.

19- 10 Haziran 2014'te Kaşgar'a bağlı Tokkuzak ilçesi Lenger beldesinde ev araması yapan polislerin evin hanımının başörtüsüne fiili müdahaleye yeltenmesi sonucu çıkan çatışma sonucu 3 Uygur polislerce vurularak öldürüldü.

20- 10 Haziran 2014'te Çin Mahkemesi 33 kişiyi çeşitli cezalara çarptırdı. Kaşgar'ın Merkit ilçesinde, Hükümet binasının önünde yer alan şehir meydanına toplanan yaklaşık 5.000 kişinin

önünde kurulan halk mahkemesinde 33 kişiye çeşitli cezalar verildiği açıklandı.

21- 13 Haziran 2014 tarihinde Aksu'da 5 Uygur askerlerce vurularak öldürüldü. Çin sosyal medyasında yer alan haberde Aksu'da tarlada çalışan çiftçiler sabah namazı sonrası, ihbar üzerine gelen Çin askerleri hükümetin aradığı ve ödül koyduğu "teröristler" olabileceğini düşünerek 5 Uygur çiftçiyi ateş ederek öldürdüğü açıklandı.

22- 15 Haziran 2014 günü Urumçi Orta Sot Halk mahkemesi "28 Ekim Pekin Tienenmin İntihar saldırısı" sanıkları olduğu iddia edilen 8 Uygur'dan 3'ünü idam cezasına çarptırdı. Aynı gün Hoten'de 2 Uygur genci polis tarafından vurularak öldürüldü

23- 16 Haziran 2014 günü idam cezaları onanan 13 Uygur infaz edildi. İdam edilenlerin tamamının isimleri açıklanmadı.

24- 21 Haziran 2014'te Kargalık'ta 13 Uygur polislerce öldürüldü. Kaşgar'a bağlı Kargalık ilçesinde Uygur Fedailer ile Çin işgal güçleri arasında çıkan çatışmalarda 13 Müslüman Uygur Fedai'nin polislerce vurularak öldürüldüğü bildirildi.

25- 23 Mayıs-23 Haziran 2014 tarihleri arasında 315 Uygur'un yargılandığı açıklandı. Ancak, idam cezasına çarptırılarak infaz edilenlerin sayısını belirtmedi. Ayrıca çok sayıda şüphelinin gözaltına alınarak tutuklandığı da bildirildi. Ancak tutuklu Uygurların sayısı verilmekten kaçınıldı. Sözcü, 6 Çin polisinin çıkan çatışmalarda öldüğünü de belirtti.

26- 25 Haziran 2014 günü Yarkent şehrinin 20 km. kuzeyindeki İlişku ilçesi Polis Merkezi'nde vuku bulan çatışmada 21 yaşındaki Uygur genci Kayser Kurban polislerce öldürüldü. Aynı gün Kaşgar'da 133 Uygur çeşitli cezalara çarptırıldı

27- 30 Haziran 2014 tarihinde Kunming intihar saldırısı şüphelisi 4 Uygur yargılandı. Çin yönetimi 1 Mart tarihinde Çin'in Tayland sınırındaki Yunnen Eyaleti'nin merkezi Kunming şehri tren istasyonuna yapılan intihar saldırısı şüphelisi olduğu iddiası ile 4 Müslüman Uygur gencini yargı önüne çıkardığı bildirildi. Çin sosyal medyasının verdiği bilgiye göre, 30 Haziran tarihinde yer alan haberlere göre, Kunming Orta Halk Mahkemesine çıkarılan İskender Ahat, Hüseyin Mehmet, Turgun Tohtıniyaz ve Fatmagül (Patigül) Tohtiniyaz adlı 4 Uygur gencini "Kunming intihar saldırısının planlayıcısı ve uygulayıcıları "oldukları iddiası ile suçlandıkları, bunlara büyük ihtimalle idam cezası verilebileceği tahmin ediliyor.

Son bir ay İçinde, idamları infaz edilen veya Çin polisince yargısız infaz yapılan Uygur sayısı 61 kişidir. Sonuç itibariyle denilebilir ki; 2001-2009 dönemindeki olaylardan daha fazlasının yaşandığı son 6 aylık dönem Doğu Türkistan ve onunla beraber merkezî Çin'in artık eskisi gibi olmayacağı gerçeğini güçlendirmektedir. Ümit ederiz ki; daha çok insan kaybı olmadan, mesele barışçıl yollarla çözüme kavuşturulsun. Aksi durum taraflar açısından telafisi mümkün olamayacak ağır hasarlar bırakacaktır.